

суверенітету над Стамбулом і взагалі над Європейською Туреччиною, а султана належало відправити у Бурсу, лише зберігши для нього можливість час від часу приїжджати до відведеної йому у Стамбулі резиденції в Йилдиз-кіоску, де він перебуватиме в оточенні союзних військ. Д. Ллойд Джордж і Дж. Керзон пропонували здійснювати міжнародне управління не від імені Ліги націй, а від імені держав Антанти, опираючись головним чином на союзні війська, що, зважаючи на явну перевагу британських ВМС над французькими, забезпечило б тут також і політичну владу Лондону.

Ж. Клемансо не став поглиблювати дискусію і французька делегація була готова прийняти британські пропозиції стосовно Стамбулу і проток, якщо тільки буде досягнута угода з інших проблем європейської політики. Він визнав, що аргументи Д. Ллойда Джорджа, на користь видалення султана зі Стамбулу, були переконливі [11, 731]. Підозрюючи, що англо-французький контроль над Стамбулом і протоками, за явної переваги британського ВМФ, з часом перетвориться на панування Лондону на цих територіях, Ж. Клемансо зажадав від Д. Ллойда Джорджа деякої компенсації. Відтак, британська делегація підписала угоду з французькою про розділ близькосхідної нафти [16, 108–109].

Англо-французькі переговори у Лондоні 11–13 грудня 1919 р. стосовно статусу Стамбулу не досягли значних результатів. Вони по суті звелись до взаємного зондування. Характерно, що в офіційних деклараціях, з якими Д. Ллойд Джордж і Ж. Клемансо виступили після їх закінчення, турецькому питанню було приділено дуже мало уваги. Обидва прем'єри навіть заявили, що питання Стамбулу ними, нібито, зовсім не обговорювалося і вони відклали його до найближчих зустрічей у Парижі [17, 216]. За кілька днів у пресу просочилися відомості про наміри видалити султана зі Стамбулу, що зумовило значний резонанс. Індійський комітет «захисту халіфа» вручив віце-королеві в Делі письмовий протест. У Франції урядові кола, передусім С. Пішон і майже вся преса, розглядали, прийняте в Лондоні рішення, як дипломатичну поразку Франції. Ж. Клемансо був змушений відмовитись від думки про вигнання турок зі Стамбулу [18, 28].

У Великій Британії проти проекту Дж. Керзона і Д. Ллойда Джорджа висловилося військово-міністерство, на чолі з У. Черчілем і фельдмаршалом Г. Вільсоном, а також міністерство у справах Індії, на чолі з Е. Монтегю. Противники вигнання турків зі Стамбулу боялися, що здійснення цього плану загострить відносини між британським урядом і мусульманами Британської імперії. Д. Ллойд Джордж не довго противився такому рішення і 6 січня 1920 р., коли Кабінет міністрів зібрався у повному складі, більшість висловилося за залишення турецького уряду у Стамбулі. Прем'єр-міністр і міністр закордонних справ були змушені відмовитися від своїх планів [19, 43; 7, 166–169; 8, 717; 20, 205–206; 21, 273–274]. Д. Ллойд Джордж, який у минулому неодноразово змінював погляди стосовно турецького питання, не виявив пристрасності й у цих дебатах. Наступного дня він оголосив у Палаті Громад нове рішення, «обґрунтувавши його, – як вказує У. Черчіль, – переконливими аргументами» [12, 255]. По суті це ще було не рішення, а лише відмова від попереднього проекту. Питання Стамбулу і проток знову повернулося у початкову, невизначену положення. Оскільки справа стосувалася взаємовідносин з союзниками, Велика Британія нічого не втрачала і навіть виграла

на цій невизначеності. Отже, хід подій у 1919 р. з достатньою переконливістю показав, що вирішення турецького питання залежить не від одних союзників.

1. Ключников Ю. Севр и Лозанна // Севрский мирный договор и акты, подписанные в Лозанне. – М., 1927.
2. Macfie A.L. The British Decision regarding the future of Constantinople (November 1918 – January 1920) // The Historical Journal. – 1975. – № 18.
3. Миллер А.Ф. Дипломатическая подготовка Севрского договора (к сорокалетию со дня подписания) // Проблемы востоковедения. – М., 1925.
4. Миллер А.Ф. Оккупация Стамбула в 1920 г. Дипломатическая история // Из истории общественных движений и международных отношений. – М., 1957.
5. Павлович М.П. Революционная Турция // Турция в борьбе за независимость. – М., 1925.
6. Тарле Е.В. Англия и Турция. Исторические корни конфликта // Анналы. – 1923. – № 3.
7. Русаков К.А. Проблема Черноморских проливов во внешней политике Великобритании, 1892–1920 гг.: Дисс... канд. ист. н. – Луганск, 2003.
8. Машевский О.П. Проблема Черноморских проливов у международных отношениях (1870 р. – початок 1920-х рр.). – К., 2010.
9. Гурко-Кряжин В.А. История революции в Турции. – М., 1923.
10. Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах. – М., 1957. – Т. 1.
11. Documents on British foreign policy, 1919–1939. – L., 1948.
12. Черчилль В. Мировой кризис. – М.; Л., 1932.
13. Ллойд Джордж Д. Военные мемуары. – М., 1938. – Т. 5.
14. Альдрованди-Марескотти Л. Дипломатическая война. Воспоминания и отрывки из дневника (1914–1919 гг.). – М., 1944.
15. Papers relating to the foreign relations of the United States. The Paris Peace Conference, 1919. – Washington, 1946. – Vol. 5.
16. Шпилькова В.И. Империалистическая политика США в отношении Турции (1914–1920 гг.). – М., 1960.
17. British National Archive. Cabinet Papers. – №23/18. – Conclusions of meetings of the cabinet. Nov. 4-th – Dec. 23-rd. – 1919. – Vol. I.
18. Temperley H.W.J. A history of the Peace Conference of Paris. – L., 1924. – Vol. 6.
19. Аллахвердов С.Ю. Государственно-национальное строительство Турции: Внешняя и внутренняя политика (1919–1923 гг.): Дисс... канд. ист. н. – Д., 1996.
20. Фомин А.М. Война с продолжением. Великобритания и Франция в борьбе за Османское наследство. 1918–1923 гг. – М., 2010.
21. Laurence E. United State Policy and the partition of Turkey, 1914–1924. – Baltimore, 1965.

Demchenko O.P. Istanbul Question in negotiations between Great Britain and France (December of the 1919th). In the article the question of Istanbul status during the negotiations between the Great Britain and France diplomatic representatives in the December of the 1919th is analyzed.

Key words: Great Britain, France, Turkey, Istanbul, conference.

В. Ф. Боєчко

ПРОЕКТ СИСТЕМИ ВЛАДИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ КОМІСІЇ 1920 р.

У статті аналізується процес обговорення та розгляду державного ладу та системи політичної влади Польщі конституційною комісією сейму в 1920 р.

Ключові слова: Польща, проект конституції, державний лад, система політичної влади, конституційна комісія.

Розвиток державних інститутів Другої Речі Посполитої після проголошення незалежності був одним із

головних напрямів державотворення, від якого залежала життєздатність нової держави на політичній карті Європи. Від обраної моделі державного ладу та системи політичної влади залежало майбутнє польської нації, можливості її швидкого політичного та економічного розвитку, стабільності у суспільстві, міжнародний авторитет молодій державі. Метою цієї статті є аналіз проекту системи влади Другої Речі Посполитої, розроблений конституційною комісією в 1920 р.

Сучасна вітчизняна полоністика має зокрема праці Л. Зашкільняка і М. Крикуна [1], що розглядають становлення державності Польщі як закономірний результат сталої політичної традиції та боротьби польського народу за незалежність. Тернопільська школа полоністики представлена роботами Л. Алексієвця [2; 3], де, на основі ґрунтовної джерельної бази, зроблений аналіз інституційного розвитку Польської держави. Автор доцільно вказує на сильні та слабкі сторони процесу державотворення, функціональні та структурні зміни політичної системи влади до травневого перевороту 1926 р. Своєю чергою, В. Калінчик [4; 5] у ряді статей розкрила процес політичної боротьби у Законодавчому Сеймі Польщі під час прийняття Конституції 1921 р. і дійшла висновків, що протиріччя прийнятого основного закону в подальшому призвели до накопичення політичних проблем країни, а згодом – до травневого перевороту і згорання демократичних тенденцій розвитку держави.

Повний текст проекту конституції Польщі був представлений сейму в липні 1920 р. Головний референт конституційного проекту комісії Е. Дубанович відзначав, що основним мотивом, яким керувалася комісія, було прагнення заснувати державний лад Польщі не на «пробах і експериментах», а на досвіді (наскільки це можливо) власної держави, а де його не вистачало – на досвіді інших країн [6, 4]. Початковим пунктом для побудови власної державної моделі комісія вважала ухвалення державного ладу, вже перевіреного в одній з великих країн. Для вибору були дві основні моделі: президентська (модель США) і парламентська система (модель Англії та Франції, більш властива Європі).

Принциповою особливістю американської системи члени комісії вважали повне розділення трьох гілок влади. Виконавча влада не має ніякого впливу на законодавчу, спілкується з нею лише за посередництвом змішаних комісій, а також через послання президента. Законодавча влада, у свою чергу, не має безпосереднього впливу на роботу виконавчих органів, не може притягувати виконавчу владу до політичної відповідальності. Уряд не має в цій системі конституційних засобів, щоб впливати на парламент, з метою ухвалення потрібних йому законів. Друга модель (парламентська) працює по-іншому, адже влада не розділена так жорстко. Гілки влади пов'язані одна з іншою таким чином, що уряд формується лише відповідно до волі парламентської більшості та несе відповідальність перед парламентом і за його бажанням зобов'язаний піти у відставку. Тим самим тут усувається можливість конфліктів між парламентом і урядом, оскільки ця модель (через принцип парламентської відповідальності уряду) припускає постійне узгодження їхніх позицій [6, 7].

Конституційна комісія віддала перевагу парламентській моделі, з огляду на ряд обставин. Досвід Латинської Америки свідчив, що американська модель не приживається в країнах, не заселених «англосакською расою». У США президентська система функціо-

нує нормально завдяки специфічним якостям англосаксів: високому самовладанню, розвиненій правовій свідомості, пошані до всіх юридичних установ [6, 6]. Оскільки Польща має абсолютну іншу політичну і правову культуру, комісія не могла використовувати за основу для польської конституції американську модель. Члени комісії відзначили, що найбільш складною проблемою виявилася конструкція законодавчого органу, а саме його майбутня структура: однапалатна або двопалатна. Е. Дубанович підкреслював, що більшість парламентських систем світу має двопалатну конструкцію. Однапалатну систему в Європі мають лише Болгарія, Сербія, Монако і частково Фінляндія. В історії Англії, Франції і США також були спроби перейти до однапалатної системи, проте вони були вимушені знов запроваджувати другу палату. В недавніх прийнятих конституціях Чехословаччини та Німеччини також була встановлена двопалатна система [6, 8, 9].

Конституційна комісія вважала, що поширеність двопалатної системи зумовлена багатьма причинами. Одна з них – специфіка палати депутатів, що складається з людей політичної дії, часто молодих, гаряче і нетерпляче охочих довести своїм виборцям правильність вибору [7, 11]. Метою палати депутатів є представлення на законодавчому рівні думок і течій, існуючих у суспільстві на цей момент, а також вирішення невідкладних проблем суспільного життя. Разом з таким динамічним (за завданнями та складом) органом, якою є палата депутатів, необхідний інший – не завантажений повсякденними справами, що міг би виважено розглядати проблеми країни. Такий орган мав бути вимогливішим до якості законів, що приймаються, аби вони зберігали свою силу довше, ніж тижні, місяці і навіть роки [7, 12]. Друга палата є органом, меншим за кількістю членів, ніж палата депутатів; вона не схильна до емоцій, вільніша від тиску локальних інтересів, не пов'язана з партійною політикою і пропагандою. Цей орган був би уособленням спокою, зосередженості, розсудливості та досвіду [7, 12].

Якщо такі якості другої палати мають цінність і визнаються в усьому світі, то ще більшу вагу вони мають для Польщі за високої емоційності польського народу, швидкій займистості, легковірності, схильності до емоційних поривів. «Всі ми, – відзначав Е. Дубанович, – не один раз були свідками того, як полум'яні виступи, засновані на гострому моменту, приводили до хибних настроїв, що виражалися в прийнятті необачних ухвал, які згодом виявлялися шкідливими для держави і які так само швидко потрібно було відмінити». Це знижувало довіру громадян до державної влади і пошану до закону. Втім, якщо до недавнього часу в Польщі діяли чужі закони, поважати і цінувати які не дозволяли патріотичні відчуття поляків, «то що ж буде, якщо свої власні закони будуть позбавлені глибоких етичних підстав і не сформуєть у людей необхідної правової свідомості і дисципліни?» [7, 12].

Погоджуючись з тим, що сучасна динаміка життя вимагає оперативного законодавчого регулювання, конституційна комісія вважала, що швидкість ухвалення законів не можна робити головним правилом законодавчої роботи. Закони, прийняті в сеймі, мають бути піддані додатковому, хай навіть прискореному перегляду і корегуванню [7, 13]. Ніщо всередині самої палати (ні комісії, ні перерви в голосуваннях) не може сприяти досягненню цієї мети, оскільки палата завжди має нагоду з легкістю обійти подібні перешкоди і перейти до розгляду подальших питань. Лише зовнішній чинник може примусити парламентські партії пе-

реглянути свою позицію і виправити помилку. Тому має існувати орган, що стоїть окремо і наділений правом брати участь в законодавчій роботі [7, 13].

Використовуючи назву «сенат», встановлену в проєкті комісії для позначення другої палати, політична пропаганда подала проблему таким чином: він грати-ме роль перешкоди на шляху демократизації суспільства [7, 14]. Е. Дубанович вважав, що звинувачення в реакційності і консерватизмі може бути пред'явлене до способу формування другої палати, а не до самого інституту: «Нині діючий сейм теж був колись дворянським, а тепер він є загальнонародним представництвом» [7, 14]. Тому члени комісії підкреслювали необхідність бачити два аспекти проблеми: сам інститут другої палати і конкретний механізм формування її складу.

З приводу аргументу, що сенат буде перешкодою законодавчій роботі сейму, комісія відзначала, що оскільки метою роботи сенату є підвищення якості законодавчої роботи сейму, то він зі всією очевидністю виступатиме в ролі стримуючого чинника в ухваленні того або іншого закону [7, 15]. Щодо роботи сенату, то на основі пропозицій при обговоренні цього питання конституційна комісія дійшла висновку: в сеймі немає партії, яка б не визнавала необхідності стримувати й обмежувати законодавчу діяльність сейму, наприклад, всередині самої палати депутатів (за допомогою комісії) або за допомогою зовнішніх засобів (у вигляді «Варти права» або вето президента). Представник однієї з радикально налаштованих партій заявив про необхідність заборони і навіть відхилення законів з боку однієї особи – президента. Е. Дубанович зауважив, що виступаючий запропонував визнати більш скромні права в цій сфері колективного і виборного органу, яким буде сенат.

Відтак, реальною проблемою (яка може стати і предметом дискусії в сеймі) конституційна комісія вважала не те, чи потрібна, в принципі, заборона і корегування законодавчої діяльності сейму, а питання: як далеко мають розповсюджуватися повноваження сенату? Цей орган необхідний також з погляду підтримки гармонії всієї структури державної влади. Ця гармонія полягає у рівновазі трьох гілок влади, а оскільки парламентська модель робить відповідальним уряд перед парламентом, а отже, створює перевагу на користь парламенту, то зведення законодавчої влади до однопалатної системи було б істотним порушенням гармонії державного ладу, що зумовить цілковите підкорення виконавчої влади законодавчій [6, 17].

На переконання членів комісії, уряд не може виконувати свої функції без наявності певного ступеня самостійності. Коли разом з сеймом є сенат, уряд ще має необхідну самостійність. В умовах однопалатної системи, уряд втрачає цю самостійність, оскільки одна палата не обмежена існуванням хоч якого-небудь чинника, що пом'якшує і стримує повноту її влади. Уряд у цьому випадку перетворюється на просте знаряддя, «філіал» цієї палати, яка тоді повинна узяти на себе не тільки законодавчу роботу, але і державне управління. До виконання останнього завдання вона не придатна за складом і призначенням виконувати саме законодавчу функцію. Більш того, якщо в цій палаті головні позиції займе одна партія, то Польща може виявитися під загрозою встановлення однопартійного правління [7, 18]. Таким чином, ухвалення двопалатної системи мало сприяти інтересам держави та зменшувати вплив партійних інтересів у сеймі.

Стосовно виборів президента Е. Дубанович відзначив, що обрання глави держави парламентом буде лише

завершенням цілісності будівлі парламентської моделі. Перенесення принципу загального обрання президента на іншу систему (якою є парламентська модель) було б експериментом, створенням «чогось неймовірного», не випробуваного в жодній країні [7, 19]. Введення загального обрання президента в Німеччині голова комісії вважав «тугою за Гогенцоллерами і Гінденбургом». До того ж досвід Німеччини не для всіх є головним. Важливим аргументом проти загального обрання президента для конституційної комісії була небезпека залишити долю вищої державної посади «на волю випадку». Не можна також віддавати країну в руки руйнівної пропаганди та піддавати майбутнього президента приниженням, «проводити через передвиборний бруд і полум'я виборчої боротьби» [7, 21]. Загальні вибори президента США є джерелом деморалізації і дезорганізації адміністративного апарату. Такий спосіб обрання глави держави є небезпечним для національних інтересів поляків, оскільки, через можливе роздроблення голосів польських виборців, кандидатуру президента можуть вирішити голоси громадян не польської національності.

Підтримку проєкту системи влади, розробленого конституційною комісією, виявив лідер парламентської фракції ННС С. Гломбинський. На його думку, проєкт характеризував прагнення не ділити суспільство, не створювати в ньому протиборчі сторони, а добиватися суспільної гармонії [7, 22]. Це було головним для більшості членів комісії, тому вони виступили проти пропозиції створити фактично два сейми, які діяли один проти іншого, і привели б до розколу у суспільстві.

Таким чином, здобуття державної незалежності мало для польського народу історичне значення. Використовуючи значну підтримку держав переможниць у Першій світовій війні, польська політична еліта розпочала реальну розбудову інститутів власної держави. У процесі політичної боротьби та дискусії у сеймі, конституційна комісія розробила оптимальну для початкового етапу модель системи державної влади, враховуючи власну політичну і правову культуру.

1. Зашикільняк Л., Крикун М. *Історія Польщі від найдавніших часів до наших днів*. – Л., 2002.
2. Алексієвець Л. *Польща на етапі відродження і становлення національної державності (1918–1921)* // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2000. – Вип. 11.
3. Алексієвець Л. *Конституція 1921 р. і проблеми становлення парламентської демократії* // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2003. – Вип. 4.
4. Калінчик В. *Становлення політичної системи Другої Речі Посполитої // Міжнародні зв'язки України: міжнародні пошуки та знахідки*. – К., 2005. – Вип. 14.
5. Калінчик В. *До питання конституційного творення в Другій Речі Посполитій 1919–1921 рр.* // Міжнародні зв'язки України: міжнародні пошуки та знахідки. – К., 2006. – Вип. 15.
6. *Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej. Spr. sten. Pos. 160, 8.07.1920, L.CLX/4-9.*
7. *Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej. Spr. sten. Pos. 160, 8.07.1920, L.CLX/11-22.*

Boiechko V.F. Project of power system of the Second Rich Pospolyta by constitutional commission in the 1920th. In the article is analysed the process of discussion and consideration the Poland political system and political power system by the the sejm constitutional commission in the 1920th.

Key words: Poland, project of constitution, political system, system of political power, constitutional commission.